

grueles

Een uitgave van de stichting 'GRUELES' september 1995, 15e jaargang nr. 3

Vierwoord's stichting

grueles

Een uitgave van de stichting 'GRUELES' september 1995, 15e jaargang nr. 3

Bij de voorpagina

1994. Naojaor. Daorwäg. Links de kersebomen van de erven Pinckaers-Scheepers, op de achtergrond de woning van Marieke Klippert (Houben).

Voorwoord redactie

Laten we het er eerst over eens worden dat "de redactie van Grueles" niet "Grueles" is.

Eens?

O.k.

Dan is de "redactie van Grueles" nu vrij om de loftrumpet te steken over het derde lustrum van "Grueles".

De eerste twee lustrums waren best lustra waar je trots op zou kunnen zijn, maar het derde lustrum, daar lustrum wij wel pap van.

Het begon op zaterdag, het eindigde op zondag, en het is eigenlijk nog steeds niet afgelopen.

Zaterdag.

Het begon met de Harmonie.

De Gruelesvideo, volle bak. Als u bekende gezichten meent te zien, zijn dat inderdaad bekende gezichten.

"Sjpuul & zaank" Kan, helaas, niet op één foto, maar de CD-Video-Interactief komt eraan. Sponsors kunnen zich nú al aanmelden. Wie niet het eerst komt, komt te laat.

Barbecue met Gidia en Angela. Daar krijg je trek van.

Zondag.
Natuurhistorisch wandeling. Het woord "tweewielers" is bij een wandeling natuurlijk misleidend, maar de etalage hing vol met klassefoto's en schoolattributen. Kijk ook even naar de mooie posters, gemaakt door de bekende regisseur Hans M.

Zo moeder, zo zoon. José en Simon brengen de sectie Natuur aan de wandelaars.

Vlëgele

De kasteelheer vertelt in de gerestaureerde Orangerie vol trots en enthousiasme over de geschiedenis van het kasteel en zijn bewoners.

Kinderboerenbruiloft. "Vuur voonten 't hiel sjoen ... he vrouw."

Toutes Directions, en arrières.

En avant, op naar het einde van deze eeuw, naar het einde van dit millennium, kortom op naar het vierde lustrum.

De redactie

September

Ién 't vreugjaor, wie de keu de wej op wäore, haw Zjeuf de koosjtaal opgerûimp en gewit. Saoterdes vuur septemberkêrmes laog en sjoúng 'r weer knatsj voûl klømmelery. Ién èinen hook laog 'n dèil kiësehoût vuur vlègele te maoke. Dao boevenop twie krotemaandele. Ién 'nnen aanderen hook, boëve de loûpwäoge van Lieske, hoúnge de zichhëuk en zichte ién de sjpënnewebbe. Nëve de dêur sjoúng de baskul mêt 'nne zak liénkeukskes vuur de keu. Daonëve 'n rol peundraod en op 'nnen awe sjtool 't nâogelveutsje. Langs d'n aandere korte moer sjoúng 't sjlachlôdderke mêt de breujton op d'n hoege kaant. Dao laog 'n zeenke plâot op. Langs de lange moer sjoúng, tössje 'n dèil luchte en nëve 't menêtmesjien, 't aofgedaank drieväot oonder 'n laog sjtöb. Zjeuf goúng oprúime. "Verdemp, verdemp! Wat wörd hié allemaol neergekwak. Hié vënt 'n kat hëur joúnge neet mie". Hër zat 't drieväot 'nne sjläog òm. "Weg daomêt! Dat wörd toch noets mie gebuk. De äoks drién", grawelde hër ién z'n èige.

Fréns sjoede zich ién mêt z'n twie erm òm 't vröchtevâot geklemp dat drykwért gevöld wäor mêt terf en mouzëkuútele. Hoondervoor dat 'r van de vröchtezolder boëve de pèrdssjtaal haw aofgehaold. "Wat bis te aon 't knoëtere?", vroeg Fréns. "Verdemp, verdemp", begôs Zjeuf weer. "Begên hié mer 'ns te ranzjere. Hié hêlt zich get op", zaag 'r terwyl 'r giftig mêt 'n platte haand op 't drieväot heef. "Hié gèit 't biél ién. Goej 't mer op 't èrpelskroéd es te ién de moostem aon 't puelfere bis." "Nèi, dat mós te neet doen", zaag Fréns, "dat és e sjoen aondeenke aon vajjer zaoliger." "Van aondeenke kên ich neet ète", zaag Zjeuf, terwyl 'r 't menêtmesjensje dat nao oëlie vroeg piépenterre nao boëte voert. "De volgende wêk goën v'r de Lizzjepoúng plökke. Die môt ich hié oét m'n han kënne

zitte." "Dich mós 'ns hil good naodeenke dats te mie mós vuuroétdeenke, ömmertoúw mêt d'n aondeenke", zaag Fréns. "Wat bis dich 'nnen helle", zaag 'r, terwyl 'r nao boéte trok, de hoonder vore.

Wie 'r te gooj boéte wäor, kaom Merie de koosjtaal ién, de haore iéngedriejd mêt pepêrkes van de Katteliéke Illestratie. "Zjeuf, kom 'ns ién." "Wat ês 't?", vroeg Zjeuf. "Ja, kom mer 'ns mêt." Bénne reep Merie op Twanneke, verklejnaom van z'nne pèter Twan, broor porteer. "Noé mós te 'ns lore. Dè jóung hêt lûis. Kom 'ns hié", zaag ze, terwyl ze Twanneke bié de roét trok, "daan zeen ich bëter." Ze dabden 'm ién z'n haore. "Hié heb ich eng", en ze dúide ze tössje hêur nêgel van hêur doúme kepot. "Hié, ater 'n oer, e gaans nês." Ze pagkde 'nne awe pisdook van Lieske en laag dè oppe taofel. Van d'n

aambras begôs Twanneke z'n eunderste lup te bève en leep 'm 't laaw wäoter uúver z'n oúge. "Haaw dich sjtel." Merie kemde de lûis op de pisdook terwyl ze tiéng Zjeuf zaag: "Dalik sjnys te n'm mer z'n haore. Gaans kâol, zjus vëur kêns te n'm nog e kúifke laote sjtoën. Daan kên ich

'm wase, dan gèit 'r sjlaope. Lieske lik al 'n oor debénne." 't Haorsjniéje wāor mie trêkke es sjniéje, "Zo, noé hebs te weer e kôpke wie e mikske." Merie zat Twanneke ién 'n zeenke waastyn oe ze sjmaondes de waasplaank iénzat en sjoorden 'm mêt greun zèip van kop tot tien.

Saoves zoot Fréns mêt oétgebraande piép ién de rouksjtool de Limburger Koerier te lêze. De helf van de gezêt haw 'r dobbel gevawwe nêve zich ligke. Merie wāor de hoondersop aon 't sjûime. Nikkela en Zjeuf wāore zich ién Riékelt beechte. Opens 'nne sjlāog. Fréns heef mêt de opgevawe gezêt op ze boëvebèin 'n vleege kepot. "Deh, bis tich sjtel." Merie loorde dao neet mie vaan op. Es Fréns geng boene hōfde te paole of gèine zeen haw vuur kaverzèile te vlechte voúng 'r saoves vlege. Vlege kaome op van aal aof. Dy wèite oe get te hoële en te bringe ès. Baaf-tich, alweer eng. Ién september kriége de vlege loed ién hōn vluügelkes en zién ze gemêkelik te vange.

Merie braach de hoondersop de kalder ién en deeg de valgerdyn aof. "Zo, noé de knién nog braoje." Terwyl ze 'n bats van de knién ömdriejde zaag ze: "Fréns, nao de kërmes môs te get goën dëse. Daan kên v'r de sjtruuzek en de hûipulleme obbenoûts vōlle." Fréns gāopde 'ns wie 'n hoon die de sjnōts hêt. "Die heb v'r toch ién 't vreugjaor gevōld?" "Jao, meh noé mêt dy lûis môt v'r ze mer obbenoûts vōlle." Fréns sjōddelde 'ns mêt z'nne kop. "Dat wōrd mich get. Es Nêt hiénêve mich huurt dëse kōmp 't gegarendeerd z'nne gāopert besjtèje." "Wat gèis dich doén?", huur ich 'm al vraoge." "Daan zeks te mer dats te sjtruu môs hebbe vuur byjekōrf te vlechte of dat 'n miét lèk." Fréns gāopde weer en goúng sjlaope. Boëve laog 'r nao de vlege op de plefoúng te lore. Hër kōs de vlege en de vlege kōste hëum. Merie braach de knién nao de kalder ién 't vlegekéske. Daonao veel ze mêt de kop oppe taofel ién sjlaop.

Zjeuf en Nikkela, de pèrdsknêch, wāore nog neet truk van 't beechte. Deenkelik wāore zich dy 'nnen dreenke bié Lies. Zjeuf en Nikkela kōsten 't good mêt èin veende. Zjeuf doeg zjus of 'r Nikkela good betaolde en Nikkela doeg zjus of 'r good wèrgkde.

Soondes nao de koffie en de vlaoj zoot de hil femiëlie oonder de kuûkevinster nêve de muetebaank boète. Fréns ién

de rete sjtool, ejnigge oppe baank en de rés op de kuûkesjteul. Zjeuf haw de mouwe opgerold. Merie haw hëure bêste sjolk aon, Fréns de boulhood en Vajjer oét Treentele de sjtruuhood op. De Fien oét Ekkelder haw zich ién 't blommeklèid gesjtoëke. Kolblomme tōssje krök. 't Gezèfde leech van de liegsjtaonde zon sjpèulde doer de blāoer van 't appelekoûwebûimke en gaof sjèrm en leechplekskes oppe moer van de sjeur. 't Roëk nao pèrd en de mës van de vérke die sjtiéf gevrête sjnuerkenterre ién 't sjtruu laoge en oevan noé en daan 'nne breuling 'nne buük oétzat. 'nne joúngen haon mêt e kōt aw hoonder dabellede op de mēshoûp en pigkde hié en dao op de mēstem sjtejnsjes tōssje de maosklawwe. Fréns verhaolde aon Vajjer dat de vurige wèk de byje wāore trukkoëme vaan bié As en Niel. Broor porteer verdutsde Vajjer dat neet de naobers wāore meh twee duerpkes op de Mechelse hej. Vajjer heef al mêt z'nne kop vuur dat Twajn wāor oétgekald. "Jao, dat wèit ich. Vurig jaor heb d'r 't mich zjus 't zelfde verteld." Nikkela vertelde Zjibelbèr dat 'r de vurige zoondig ié Mesjtreech nao de film wāor gewès: 't Bloemenmeisje van Piccadilly. "Allebenëur", zaag Zjibelbèr, "dat ès nog 'ns get anders." Hër weengkde 'ns nao Zjeuf. "Zek Zjeuf, wie ès 't toch mêt 'Sjlaoperig wèr?" "Wè ès dat noé weer", vroeg Vajjer. "Ao, hié ènne oét 't duerp. Es te dè tiēnge kōms, daan ès 't altiéd van: sjlaoperig wèr hûi. Dè versjliep z'nnen tiéd. Dè zich zjus nog mer vaan vrōchte wat 'r deenk nudig te hebbe vuur broed en hoondervoor. De rés blyf sjtoën. Dis wèk ès dao weer 'nne koe oétgezat. 'n Zoëg wāor aon 't bagkele. De wêts, die bagke zién nog verduzeld es ze pas geboëre zién. Zoe zier es gebagkeld wāor en 't bak dao doedsjtel laog zaag 'Sjlaoperig wèr': "Kepot, kepot, goej mer oppe mēshoûp." Tien minute d'rnao lepe de bagke uúver de mēshoûp."

Merie reep op de keender dy mêt 'n bleenkende blaw sjélver van 't èi vak ién 't aander aon 't heenke wāore. "Gaot uch ién de hoésweij mer 'nne roejernéttenappel pakke." Alle veer kaome ze knatsjenterre truk. "Heh, heh", zōchde Fréns wie 'r zaog dat ze hōn tése gevōld hawwe, "es te toch neet uúveral bié bis." Zjibelbèr klapde ién z'n han wie 'n dèil mōssje oppe mēshoûp tōssje de hoonder vele. "Dat ès asseraant volk", zaag broor porteer. "Die zaote oûch 't ieste op de ark van Noë. Die hawwe Slivvenhier

aofgeloésterd." Fréns loorde mêt 'n sjyf oûg oonder de raand van z'nne bouhhood nao Vajjer. "Twan kânt 't wèite", zaag 'r, "dè hêt mie gelêze es eleng de Limburger Koerier." Zelf voond Fréns lêze mer flawwe kuel. Saoves kôste bêter d'nnen tiéd besjtêje aon boene paole en kaverzèile vlechte, zaag 'r.

Van 't èin op 't aander memeent sjproûng klejn Twanneke van z'nne sjtool en hoûng mêt e maof gezich vuuruûver te kotse. Mêt kaverouge loorde hêr ién doedsangs nao Merie. Dy sijnapden 'm, goejden 'm uûver 'nne kneej en bëumden 'm op z'nne rök. Môjjer reep: "Môjjer Gaods." terwyl Zjeuf vloogkde. Kröchenterre sjpyde Twanneke 't sjtök appel droét. "Heh, heh, dao krys te 't wérm van", zöchde Fien oét Ekkelder. Merie vègde Twanneke mêt hêure nêusdook uûver ze gezich en knuепde ze breukske touw. "Dè mak mich get vèrdig", zaag ze, nog gaans oét hêuren doén. "Dis wêk sjtaok 'r z'nne kop doer de sjpyle van 'nne sjtool en kaom neet mie droét."

Gus

Vuur miéne iéste vreund

Awwer wäors te,
groeter en sjtérker.
Meh, ich hoofde neet te vechte mèt dich.
Mèt dich kôs ich kalle,
en dich mèt mich.

De hoúlps mich, altiéd,
troks altiéd myng perty.
De wäors 'nne groete broor vuur mich
... en ich wèit 't,
ich liëk soms waol 'nne pa vuur dich.

Vuur zién zês jaor laank, es keender,
aofwisselend pa en broor gewès
Ich heb vaan dich geliérd,
wie ste mèt jóunges òm mós goën.
Van mèitskes wis ver douw allebej nog neet zoe vèul.

Dich goúngs diéne wëg.
Ich de mynge.

Ich zaog de annonce ién de Gezêt.

Ich heb dich neet gehóulpe.
Ich haw dich o neet kénne hëllepe
... hoëp ich ...

Piet

Trêkbal

Na vijftien jaar verzamelen, hebben we in onze opslagruimte en elders nogal wat voertuigen staan. Onder andere: twee slagkarren, een oogstkar, een brandweerwagen en een hondekar. Er ontbrak echter nog een "trékbal", in het Nederlands een mallejan. De naam "trékbal" is vermoedelijk afkomstig uit het Frans "triqueballe". De trékbal werd getrokken door een of twee paarden, en werd gebruikt voor het slepen van zware boomstammen uit het bos. De kar had twee hoge wielen en een disselboom. Het vervoeren van boomstammen was een zwaar en verantwoordelijk werk en het vereiste van de voerman grote vaardigheid.

Na de Tweede Wereldoorlog verdween de "trékbal". In onze omgeving was tot voor kort geen enkel exemplaar meer te vinden. De sectie Streekmuseum (Frans Huits, geholpen door Jean Brouwers) heeft een replica gemaakt. Het is van zelfsprekend dat aan de hand van documentatie nauwgezet de vroegere "trékbal" is nagemaakt.

Dit voorjaar was onze "trékbal" te bewonderen bij de windmolen, tijdens de E.V.L.-manifestatie (E.V.L. is de Euregionale Vereniging tot behoud van oude Landbouwculturen).

Hij had veel bekijks.

John van de Weerdt

Kên d'r hön nog

Jôp en Nêt Heijnen

Michael Joseph (Jôp) Heijnen werd op kerstdag 1895 geboren in Mheer als zoon van Jacobus Heijnen en Marie Mathildis Cerfontaine. Hij was de oudste uit een gezin van zes kinderen. De lagere school volgde hij te Banholt (In Mheer was geen lagere school).

Hij behaalde goede resultaten maar vervolgstudie was niet voor hem weggelegd omdat, zoals zo vaak in die tijd, kinderen al op jonge leeftijd, mee moesten helpen de kost te verdienen.

Al op 13-jarige leeftijd moest hij in Sint-Geertruid aan de slag. Enige jaren later vond hij werk als knecht op de boerderij van veehandelaar Zjoke Reintjens, nu Rijksweg 89.

Jôp.

Naast het gewone werk op de boerderij moest hij ook vaak mee "op d'n handel". Te voet naar Aken was geen uitzondering. Soms ging de reis per sjees, maar als er koeien bij waren moest Jôp die drijven.

In 1918 overleed zijn vader aan de Spaanse griep, een gevreesde ziekte die in heel Europa woedde en ook in onze streek veel slachtoffers maakte. Er waren zelfs zoveel sterfgevallen dat, hoewel dit in Gronsveld gebruikelijk was, de klokken niet meer werden geluid als iemand overleden was. Ook Jôp werd ernstig ziek en lag wekenlang met hoge koorts te bed. Hij kwam er bovenop. Gaandeweg was hij al aardig in de Gronsveldse gemeenschap ingeburgerd. Hij was lid geworden van de harmonie en van een, aan de harmonie verbonden, operettegezelschap.

Hier leerde hij Nêt Aldenhoven kennen. Nêt was op 15 maart 1901 in Gronsveld geboren als dochter van Zjang Aldenhoven en Henriette Ritzerveld. Na de repetities mocht Jôp haar naar huis brengen maar, had vader Zjang verordonneerd, "tot aon de gats en neet wyjer".

Het bezoek aan de repetities en de uitvoeringen die de harmonie buiten het dorp gaf, zetten de relatie echter onder druk. Dan weer was het "aon", dan weer "oét". Nêt verklaarde vaak: "Nee, daar wil ik niets meer mee te maken

±1920. Nêt.

hebben." Later bedacht ze zich en schonk hem 13 kinderen. In 1925 trouwden ze. Jôp veranderde van baan en trad als kantonnier in dienst van de gemeente Gronsveld. Met smaak kon hij vertellen over een aantekening die hij had zien staan in het werkboekje van collega Zjaakske: "Vandaag kraaien gespreid in de Daar." Buiten het gewone kantonnierswerk moest hij ook andere werkzaamheden verrichten zoals het dreggen naar lijken uit de Maas en het ophalen van kadavers op de boerderijen.

Jôp deed zijn werk altijd met de grootste opgewektheid en hij was buitengewoon plichtsgetrouw. Als kantonnier kreeg hij een maandsalaris. De weeklonen van de overige werklieden (f 31,-) moest hij elke zaterdag aan huis gaan bezorgen, tot in Honthem toe.

Zoals reeds vermeld werd het huwelijk gezegend met 13 kinderen: Mia, Rika, Bep, Fien, Bèr, Zjaak, Sjêl, Jeanne, Truus, Els, Frans, Tila en David. Laatstgenoemde, geboren in 1944 werd vernoemd naar de Amerikaanse legerarts die de bevalling had gedaan.

Een groot gezin dus. Bèr herinnert zich nog levendig dat Zjeng van Fy (Zjeng Jacobs) tijdens de oorlog elke twee dagen 25 broden afleverde. Het ontbreken van de benodigde broodbonnen vond Zjeng een zaak van later zorg, iets dat na de oorlog maar geregeld moest worden.

Om de moeilijke oorlogsjaren door te komen moesten vanzelfsprekend alle zeilen bijgezet worden: rijstbonnen werden bij de boeren geruild tegen brood, er werd door de hele familie "gezuúmerd" en de rogge die op een stukje land werd verbouwd, werd illegaal gemalen bij Zjêf Dodemont. Daartoe werd een zak graan in de kinderwagen verborgen, een van de kinderen nam erop plaats en zo trok men richting molen. Jôp voorop om te kijken of de kust veilig was.

Ook had Jôp leren breien. Aan de lopende band werden sokken vervaardigd, de meeste met slecht afgewerkte hakken, want de kunst van het minderen verstond hij niet zo goed. Een beddesprei werd uitgetrokken en verwerkt tot "lyfkes". Van Anneke Tina werden restpartijen wol gekocht. Kortom, alles werd gedaan om het leven in de moeilijke bezettingsjaren zo draaglijk mogelijk te maken. Om ook tijdens die jaren in de behoefte aan pijptabak te voorzien (Jôp was een zware roker), werden, met instemming van Nêt

1935. Grote Bronk. Boven aan de Putsteeg. Jôp, Noonk Zjeng (broer van Jôp), Bèr. Links de transformatorzuil.

de "snoepkaarten" geruild tegen "tabakskarten". Ook de andere geneugten des levens liet hij niet aan zich voorbij gaan. Bij zijn bezoeken aan zijn stamcafé "De Keizer" bestelde hij steevast "gemenk voor", zijnde een pils en een keizerbitter.

Buiten zijn gezin vond hij grote vreugde in zijn lidmaatschap van de harmonie en gastoptredens bij de toneelclub. Tot zijn 80e zou hij de bas-bariton bespelen. In 1981 werd hem door de Limburgse Bond van Muziekgezelschappen vanwege zijn 60-jarig lidmaatschap de

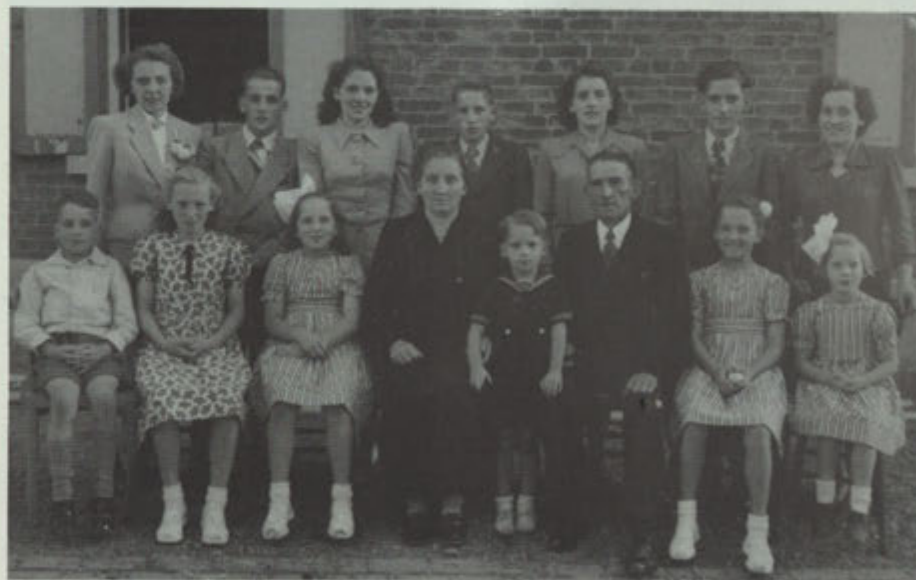
1938. Boven aan de Putsteeg. Meisjes v.l.n.r.: Mia, Bep, Rika, Fien.
Jongens v.l.n.r.: Bèr, Zjaak, Sjél.

± 1950. Toneeluitvoering. V.l.n.r.: Marie van den Boorn (van Mat), Herman Scheres,
(geknield) Nètta Martens, Sjél Aarts, Jóp.

gouden medaille met robijn uitgereikt. Ook vrijwel al zijn zoons waren lid en zij werden door pa steeds voorgehouden trouw lid te blijven. Gaf een van hen soms te kennen naar de schutterij te willen overstappen dan kreeg hij te horen: "Och jóung, de sjöttery dèit eleng mer 'baaf'." Minstens zo groot was zijn liefde voor het toneel. Zijn optreden in "De Knorrepot" of "Drie is te veel", samen met Pierre Pinckaers (Boelzjiefke), Vic Jaspars en Hellemie Lebens, zorgde steevast voor een bomvolle zaal. Voor het leren van de tekst had hij te weinig tijd, daarom improviseerde hij vaak, tot grote wanhoop van zijn medespelers. Bijna legendarisch waren de humoristische "vertalingen" in dialectisch gekleurd Nederlands zoals "kleen maar langs het getske af".

Jóp was een gevoelsmens en raakte snel ontroerd zoals bij het Wilhelmus of bij het nieuwjaarsversje van zijn kinderen of kleinkinderen. In de jaren 60 werd door de verkenner op tweede kerstdag in de harmoniezaal vaak een toneelstuk opgevoerd, meestal een drama, met titels als "De gele beul", "Als een wild dier" of "Jutters kerst".

1950. Voor het ouderlijk huis. Boven v.l.n.r.: Mia, Bèr, Rika, Zjaak, Bep, Sjél, Fien.
Onder v.l.n.r. Frans, Jeanne, Els, Nèt, David, Jóp, Truus, Tila.

29 september 1951. Trouwdag van Rika, Bep en Fien. Tila en David zeggen een versje op.

1964. Burgemeester Smeets speldt Jôp de koninklijke onderscheiding op die hij ontving bij zijn 40-jarig lidmaatschap van de Harmonie.

1965. Bronk. Jôp voor de processie op weg naar de kerk.

Jôp zat dan op de eerste rij, geflankeerd door Leo Segers, de smid, en Jozef Theelen, de koster. Vlak voor het einde strompelde meestal een stroper, jutter of smokkelaar, zwaar gewond en het lichaam vol hagel, het toneel op, viel voor de kribbe neer en verzoende zich aldaar, alvorens de geest te geven, met zijn Schepper. Achter de coulissen zwol dan het "Stille Nacht" aan en het licht op het toneel werd gedimd. Voor de spelers die zich in de ruimte onder het toneel ophielden, was dit hét moment. Door een spleet in de voorwand werden de drie genoemde toeschouwers nauwlettend geobserveerd. Er waren namelijk weddenschappen afgesloten op degene die het eerst zou gaan "buûke". Jôp won altijd met ruim verschil, Leo en Jozef op een gedeelde tweede plaats achter zich latend.

Zijn zachtaardig karakter manifesteerde zich ook in de opvoeding van zijn kinderen. Slaan deed hij nooit. "De hûis 't waol drién, meh neet droét", was zijn stelregel. In 1964 trof het gezin een zware slag. Moeder Nêt overleed, slechts 63 jaar oud, na een ziekbed van zes weken. Jôp probeerde zijn verdriet te vergeten met het aanleggen van tuintjes totdat een onwillige heup hem noodzaakte hiermee te stoppen.

Op 31 januari 1983 overleed hij, 87 jaar oud. Zijn harmonie begeleidde hem naar zijn laatste rustplaats. Hij werd betreurd door het gehele dorp, want zo zeggen zijn kinderen "'r wäor vreund mêt 't gaans duerp." En: "V'r hawwe 'nne pa dè ôs besjermde en 'n ma dy d'r altiéd wäor."

Gilles Jaspars

Interviews: Gemma Brouwers

Leven in dood hout

De natuur heeft zo haar eigen methoden ontwikkeld om van dood materiaal weer grondstof te maken voor nieuw leven. Zo zijn er aasetende zoogdieren en vogels, zoals de vos en de zwarte kraai, die er voor zorgen dat dode dieren snel opgeruimd worden. Hun uitwerpselen en de botten van het aas worden weer door insecten en schimmels omgezet in humus en kalk. Deze kringloop kan bij dierlijke organismen heel snel gaan. Bij hogere plantensoorten zoals bomen, kan dit proces jaren duren. Het gezegde luidt niet voor niets "Een eik groeit 100 jaar, staat 100 jaar en sterft 100 jaar." Tijdens het afstervingsproces wordt de eik (we houden deze boomsoort in ons voorbeeld aan) aangevallen door schimmels en zwammen die met hun haarfijne wortels, de zwamvlokken, de boom binnendringen en het hout aantasten, zeg maar zachter maken. De eik wordt dan extra aantrekkelijk voor spechten die er hun nesten in uithakken. Ook talrijke keversoorten zien dan kans diep in de boom door te dringen zodat ze de boom afbreken. (Bij gezonde bomen is het hout te hard zodat de kevers dicht onder de schors blijven waar ze weer een gemakkelijke prooi zijn voor vogels als spechten, boomkruipers, boomklevers en verschillende soorten mezen. Ook worden ze belaagd door andere keversoorten en allerlei sluipwespen.)

De zwam het eerst

Zwammen die op dood of ziek hout leven hebben een ingenieus systeem ontwikkeld om deze bomen ook daadwerkelijk tot voedsel te maken. De meeste van deze zwammen behoren tot de familie van de buisjeszwam. Buisjeszwammen zijn taai, hebben een houtachtig vruchtlichaam (het vruchtlichaam van een zwam is wat wij paddestoel noemen) en kunnen vele jaren oud worden, waarbij elk jaar nieuwe lagen buisjes worden gevormd. In

het vruchtlichaam worden ontelbare minuscule sporen geproduceerd. Deze sporen verlaten de zwam aan de onderkant door eveneens ontelbare buisjes en laten zich dan op de wind meevoeren. Vanzelfsprekend raakt een groot deel van de sporen verloren. Ook komen sporen terecht op gezonde bomen met een mooie dichte schors. Ze krijgen er dan geen vat op en zullen uiteindelijk vergaan. De sporen die op een beschadigde plek belanden, op bijvoorbeeld de stervende eik, kunnen met hun slopend werk beginnen, tenminste als de eik een geschikte boomsoort is voor hun zwamvlok. Zo hebben zich specifieke soorten ontwikkeld voor naaldhout, zoals de dennemoorder. De platte tondelzwam zit vooral op beuken, en de zwavelzwam heeft een minder specifieke voorkeur, maar wordt voornamelijk aangetroffen op eik, acacia, wilg en populier. Dichtbij de "klejn daolekäomers" bovenaan de holle weg, staat al jarer een dode eik. Elk jaar weer raakt deze verder in verval.

Zwavelzwam op dode eik.

Nu staat er nog een stam van enkele meters overeind. Op deze stam groeit een prachtige trap zwavelzwammen. Zoals de naam al aangeeft heeft hij een heldergele kleur en is af en toe aan de bovenkant oranje en is van de zwammen het gemakkelijkst te herkennen. Wenst men een boom tegen dergelijke zwammen te beschermen, dan zal men een wond, veroorzaakt door het afbreken of afzagen van een tak, altijd moeten verzegelen met entwas of verf. Dit verzegelen moet zo snel mogelijk na het ontstaan van de wond gebeuren. Is het hout eenmaal geïnfecteerd, dan kan de entwas of verf de ontwikkeling van de zwam vrijwel niet meer stoppen.

Zwammen lokken kevers

Zwammen op hout zijn bij vele keversoorten bijzonder in trek om er hun eitjes op af te zetten. Door het zachte vruchtvlees van de zwam heen kunnen de keverlarven gemakkelijk in de boom binnendringen. Zijn de eitjes van bijvoorbeeld de bonte knaagkever op minder gezond hout afgezet en zien de larven kans om diep genoeg het hout binnen te dringen, iets wat zeer waarschijnlijk is als de boom reeds door zwammen is aangetast, dan kan hun verwoestend werk beginnen. De larve leeft twee tot tien jaar in het hout. Daar houdt hij zich maar met een ding bezig: vreten. Door zijn geknaag ontstaan er lange gangenstelsels waardoor het hout van binnenuit wordt uitgehold. Wanneer de larve bijna volgroeid is, boort hij een gang tot dicht onder het houtoppervlak en knaagt daar voor zichzelf een holletje. In dit holletje verpopt de larve zich en wordt een kever. Enkele maanden later, meestal in het voorjaar bijt de kever zich naar buiten. Daarbij maaakt hij een rond gaatje van drie tot vier millimeter. Zodra de kever uit het hout is gekropen, begint hij met zijn kop tegen het hout te kloppen met een snelheid van 7 tot 8 keer per seconde. Dit geklop hoort bij het paringsritueel en wordt door verschillende keversoorten ten gehore gebracht. Het heeft deze kevers aan hun familienaam "de klopkevers" geholpen. Paren doen de kevers op het hout of in de boorgangen. Na 1 tot 2 weken legt het vrouwtje zo'n 50 tot 100 eitjes op het hout

Elfenbankjes op wandelpaaltjes.

die na ongeveer 10 dagen uitkomen. De jonge larven, die een hekel hebben aan daglicht, zoeken zo snel mogelijk een geschikt plekje om in het hout binnen te dringen. Hebben ze dat eenmaal gevonden, dan hebben ze twee tot tien jaar hout eten op het menu staan en begint het hele verhaal weer van voor af aan.

In die paar jaar dat de larven in het hout leven kan het natuurlijk gebeuren dat houthakkers zo'n boom vellen en overbrengen naar een houtzagerij. In afwachting van verdere verwerking van het hout vreten de larven zich op de houtzagerij van boom tot boom. Wordt dit aangetaste hout gebruikt als bouw materiaal dan lopen deze kevers gemakkelijk over naar andere voedzame plekken in het gebouw, want ook andere houtsoorten lust de bonte knaagkever maar al te graag.

Aangetast hout van het dakwerk van de kerk van Gronsveld.

Het is ook deze keversoort die de nachtmerrie van Monumentenzorg is en het is eveneens zeer waarschijnlijk dat deze keversoort ook verantwoordelijk is geweest voor aantasting van het houtwerk in de spits van de oude toren van de Sint-Martinuskerk. Het houtwerk van de torenspits en ook delen van het dakwerk waren zo aangevreten, dat dringend een ingrijpende restauratie noodzakelijk was. Sinds de restauratie in 1983 komt de Monumentenwacht jaarlijks op inspectie en waar nodig wordt de gifspuit gehanteerd. In de vrije natuur krijgt de bonte knaagkever niet veel kans om echte verwoestingen aan te richten. Daarvoor heeft hij te veel vijanden. Maar eenmaal een gebouw binnengedrongen, dan is er geen houden meer aan, de gifspuit ten spijt.

Hub. Reumers

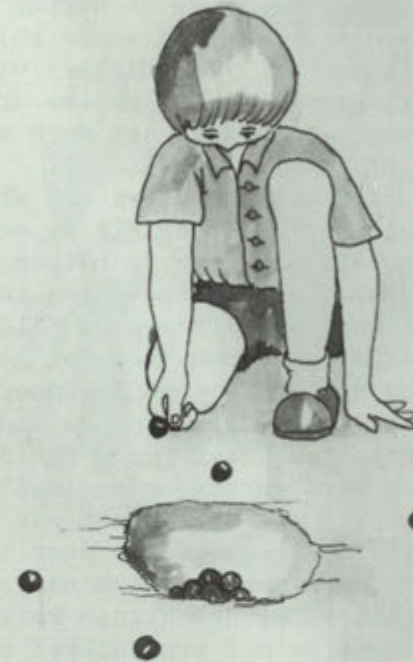

Over hoepelen, tollen en andere straatspelletjes

Waar zijn ze gebleven, al die oude straatspelletjes? Vraag aan tien mensen jonger dan 35 jaar of ze in hun jeugd bikkelden, tolden of op stelten liepen, en negen zullen je aankijken of je Chinees spreekt. Speelgoedwinkeliers doen enigszins meewarig wanneer je naar een hoepel vraagt: "Daár hoef je tegenwoordig bij kinderen niet mee aan te komen." Gelukkig is er hier en daar weer een priktol of een drijftol te krijgen, maar de kans is groot dat er over tien jaar nog maar weinig mensen zijn die de regels van al die verschillende straatspelletjes kennen en ze óók kunnen spelen. Daarom besloot de sectie Historie zich deze keer eens in de recente geschiedenis te verdiepen.

Uit oude jaargangen van tijdschriften als "Neerlands Volksleven", " 't Daghet in het Oosten" en "De Maasgouw", en vooral dank zij het goede geheugen van een aantal dorpsgenoten, hebben we de regels van heel wat straatspelletjes kunnen achterhalen, hoewel er nog enige vraagtekens zijn overgebleven.

Vroeger waren de meeste spelletjes gekoppeld aan min of meer vaste maanden. Zo werd vroeg in het jaar, als ijs en sneeuw waren verdwenen, de knikkerzak ("húivebugel") te voorschijn gehaald en gingen de jongens en meisjes "húive". Meer dan een kuiltje in de grond en een handvol lemen knikkers, zogeheten "kanneklitse", had je niet nodig. "Lèime húive" hadden allemaal dezelfde waarde, al hadden ze verschillende kleuren. Stalen knikkers ("loede húive") waren het meeste waard, maar deze werden in Gronsveld en Rijckholt niet veel gebruikt. Glazen knikkers ("glaoze húive") tenslotte waren geliefde ruilobjecten. Voor één glazen knikker kon je wel acht lemen knikkers krijgen! De waarde van een glazen knikker hing af van z'n dikte en z'n kleurenpatroon. (De hedendaagse jeugd speelt

uiteraard alleen met glazen knikkers, waarvan de verschillende waarden worden aangegeven door hun namen: kieskes, spetters, éénogen, enzovoort.) Het knikkerspel kende zo'n halve eeuw geleden drie varianten: "sjtókke", "sjare" en "kitsje". "Sjtókke" ging als volgt: op het schoolplein (dat toen nog niet was geasfalteerd) maakte je een kuiltje, een "kôtske"; of je koos een holte tussen boven de grond uitstekende wortels van een van de lindebomen bij de kerk. Een andere geliefde plaats was bij Lacroix op de parkeerplaats; Bij Triéneke en Zjeng Damzo kon je "kanneklitse" kopen. Dan werd geloot wie nr.1, 2, 3 enz. was en onderling afgesproken met hoeveel knikkers je ging spelen: "Geef me de 5, de 3, of de 7." En ook: "Geef me de 2, de 4, de 8, de 16, de 32." Nr.1 kreeg van de anderen het afgesproken aantal knikkers en moest vanaf een bepaalde afstand, in één keer, zoveel mogelijk knikkers in

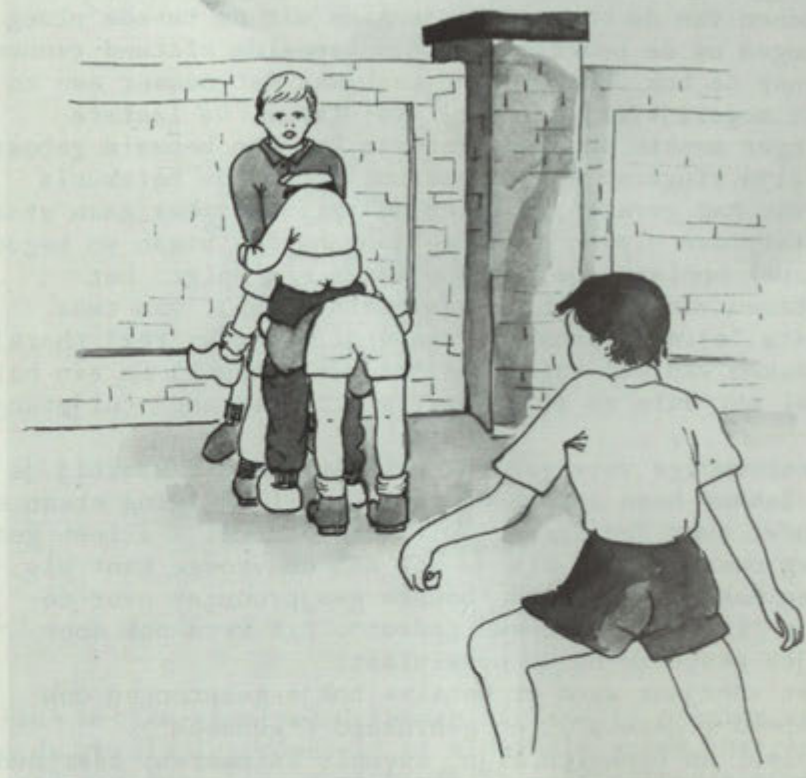
het kuiltje proberen te gooien. Bleef er een even aantal in het kuiltje liggen, dan kreeg de werper deze knikkers en kreeg nr.2 de knikkers die buiten de kuil lagen. Bij een oneven aantal kreeg nr.2 de knikkers uit het kuiltje en nr.1 de knikkers erbuiten. Dan gooide nr.2 de knikkers die hij had opgeraapt, en als er een even aantal in het kuiltje bleef liggen, dan ... enzovoort.

Bij het "sjare" gooiden alle spelers een afgesproken aantal knikkers naar het kuiltje. Wie de meeste erin kreeg, mocht als eerste proberen de buiten de kuil gelegen knikkers er met een korte schuifbeweging in te "sjare". Het maken van een lange schuifbeweging, "lémele", was absoluut verboden! Dat gold ook voor het gladmaken van de grond. Je mocht dus niet iets doen waardoor je in een betere positie kwam ten opzichte van de anderen. Wanneer iemand daartoe aanstalten maakte door "gèis-aal" of "gèis-oét" te roepen, dan werd geroepen "bee-aal" of "bee-oét", om dat te beletten. Wat ook niet mocht was piesen in het kuiltje, maar dat werd alleen gedaan door iemand die niet mocht meedoen en op deze manier wraak nam.

Bij "kitsje", tenslotte, werden glazen knikkers binnen een cirkel gelegd en moest je met een knikker proberen om met één worp zoveel mogelijk knikkers van de anderen buiten de kring te krijgen. Die waren dan van jou.

Na een "goed seizoen" had je een volle zak knikkers, die dan weer voor een klein jaar naar de zolder ging.

En dan, alsof iemand een bepaald teken geeft, is de knikkertijd voorbij en gaan de jongens bokspringen ("bökske sjprynge"). Voor meisjes was dit door de lange rokken nogal lastig en bovendien ging het er vaak nogal wild aan toe. (Naar verluidt was Rika Heijnen een van de uitzonderingen; zij deed alle jongensspelletjes mee.) Er was "bökske sjprynge" en "bökske sjprynge tiénge de moér". Voor het "bökske sjprynge" werden twee walletjes gemaakt van gruis waarbij de afstand tussen die walletjes afhing van de durf van de deelnemers. Eén jongen moest bok staan tussen de walletjes en de anderen moesten zeggen of ze "vëur-vëur", "aachter-vëur", "aachter-aachter", "vëur-aachter" zouden gaan springen. "Vëur-vëur" betekende dat je je vóór de eerste lijn afzette en dat je vóór de tweede lijn moest neerkomen. Bij "vëur-aachter" moest je vóór de

eerste lijn afzetten en achter de tweede lijn neerkomen. Bij het begin stond de bok bij de eerste lijn. Als hij naar de andere lijn opschoof, moest iedereen opnieuw aangeven hoe hij ging springen. De meest geliefde plaats was bij de kerkmuur, want daar kon je je afzetten op stoeprand. "Boëve wäoter" staan, dat wil zeggen met de neus van je schoen of klomp over de rand heen, was echter verboden. Dit spel leverde vaak kapotte knieën en ellebogen op, vooral wanneer de bok tijdens de sprong eventjes zijn hoofd of rug optilde.

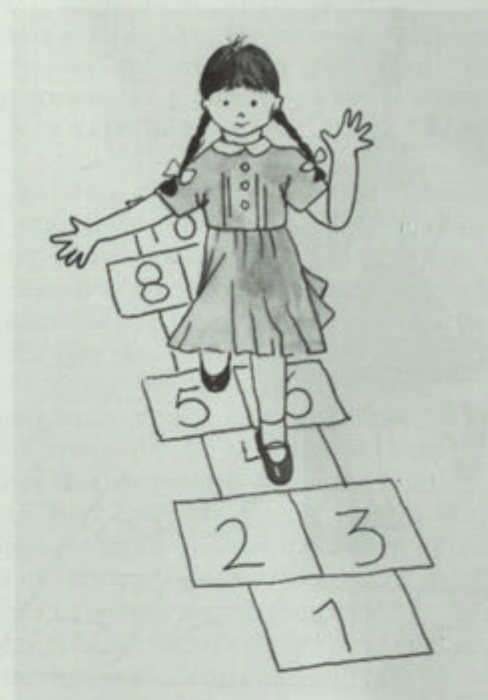
"Bökske sjprynge tiénge de moér" werd gespeeld door twee ploegen van bijvoorbeeld zes man. Uit de groep die bok was, moest één jongen met zijn rug tegen de muur gaan staan. Hij hield zijn handen ineen voor zijn buik, nummer twee legde in gebukte stand zijn hoofd erin, en de andere

vier gingen daarachter gebukt staan met het hoofd tussen de benen van de vorige. De jongens uit de tweede ploeg sprongen om de beurt, vanaf een bepaalde afstand rennend, bovenop de bok, waarbij het zaak was dat nummer een zo dicht mogelijk bij de muur terechtkwam. De laatste springer maakte onder de laatste bok een bepaald gebaar met zijn vingers. Als de staande jongen de betekenis daarvan had geraden, moesten de springers bok gaan staan. Zo niet, dan bleven dezelfde jongens bok staan en begon het spel opnieuw. De gebaren waren als volgt: het uitsteken van één vinger was "mets" (mes), van twee vingers "sjier" (schaar), van vijf vingers "rök" (hark); het maken van een vuist was "häomer" (hamer) en een halve cirkel met duim en wijsvinger was "pitsjtang" (nijptang).

Een eenvoudige vorm van bokspringen was die waarbij je over iemand heen sprong waarna je zelf bok ging staan en de ander over jou sprong. Dit werd eigenlijk alleen gedaan op weg naar school, als je wat aan de vroege kant was. Ook op weg naar school werd "bökske gesjprounge" over de stenen "langs de moér van Gadiot". Dit werd ook door meisjes gespeeld op de speelplaats.

In het voorjaar werd er behalve bokje gesprongen ook gehoepeld ("gerèip"), en gehinkeld ("geheenk"). Hoepelen, en hinkelen zijn, evenals knikkeren, zeer oude spelletjes. Er zijn verscheidene 18e- en zelfs 17e-eeuwse prenten en schilderijen waarop deze spelen zijn afgebeeld. Hoepelen lijkt op het eerste gezicht gemakkelijk, maar net als bij fietsen en schaatsen moet je het "onder de knie" krijgen. Je kunt het doen met een oud fietswiel (met of zonder rubber band,) of met een ijzeren band. Met een stokje sla je tegen het wiel en je moet steeds harder gaan rennen om de hoepel bij te houden. Voor gevorderden bestond er een moeilijker variant: het stokje in de gleuf van het wiel houden en zo de hoepel voortduwen. Als je in onze tijd wil hoepelen, moet je wel eerst de weg afzetten! Bijna een eeuw geleden werd door meisjes ook gediggeld ("gebikkeld"). Daarbij werd het volgende versje gezongen:

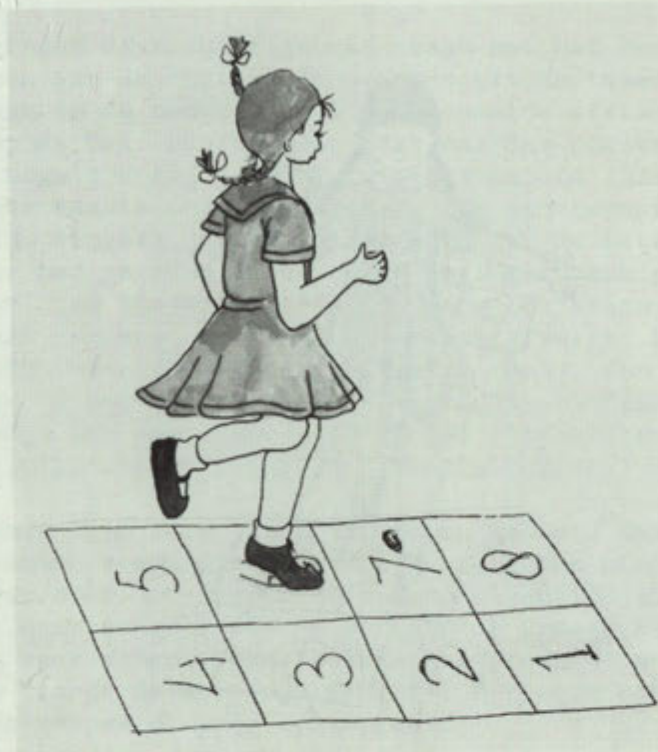
Digkel, digkel, laks.
 Lik 't mich neet,
 dan lik 't de kats.

Helaas hebben we niemand kunnen vinden die precies weet hoe de regels in Gronsveld of Rijckholt waren. Herinnert iemand van onze lezers zich misschien dit liedje of de regels van het "digkele"?

Ook hinkelen ("heenke") is een meisjesspel. Met krijt of met kalksteen (van een kapotgefallen heiligenbeeld, bijvoorbeeld) wordt op de stoep of op de straat een hinkbaan ("heenkhok") getekend. Vroeger zagen de banen er als volgt uit:

- a) 8 gelijke vakken, 2 aan 2 achter elkaar; nummer 5 was rustvak;
  - b) een spiraal of een cirkel met achter elkaar gelegen vakken;
  - c) 1 vak vooraan, 2 erachter, dan weer 1, dan weer 2, enz.;
  - d) 3 enkele vakken achter elkaar, dan 2, dan 1 enz.
- In de eerste twee hinkbanen werd met een steen gespeeld, in de andere twee zonder steen. Alle vakken werden genummerd.

Bij baan a) en b) wierp je een steen in vak 1 en hinkelde je naar 8, terwijl met een kort stootje de steen in het volgende hok terecht moest komen. Als de steen steeds in het goede hok was gestoten en het opgetrokken been had de grond niet geraakt, dan mocht je nog een keer, waarbij de steen in vak 2 moest worden geworpen. Ging dat ook goed, dan moest de steen in vak 3 worden geworpen ... enzovoort. Als het hele parcours op deze manier foutloos was doorlopen, kreeg je een "kroon". Daartoe koos je een van de 8 vakken (meestal het moeilijkste bereikbaar). Dit vak mocht je overslaan, en je mocht erin uitrusten. In de "kroon" mocht de tegenstander niet komen nog met de voet, nog met de steen.

Bij baan c) en d) hinkelde je op de enkele hokken en zette je beide benen neer op de dubbele hokken. Aan het eind moet je keren, waarbij je op baan c) op één voet staat en na het draaien op twee voeten terecht komt. Bij baan d) is dat precies andersom: je eindigt op twee voeten en komt na het draaien op één voet terecht. Ook hierbij geldt: als je

op of over een lijn komt, ben je af.

We hebben geen enkel liedje kunnen achterhalen dat hier tijdens het hinkelen zou zijn gezongen, hoewel 'Hinkel de pinkel, daar komen wij aan ...' wel bekend is.

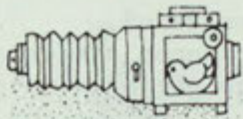
(Vermoedelijk omdat het in veel boekjes met kinderversjes staat.)

Ook jongens konden zich met stenen vermaken, bijvoorbeeld bij "Yngels voetbal". Bij dit spel werden op de straat 2 platte stenen ("sjèigelerre") gelegd die als 'doelpalen' fungeerden. Zonder de doelpalen te raken moest je er een 3e steen tussendoor zien te schoppen, die vervolgens met een van de vorige doelpalen het nieuwe doel vormde, enzovoort. Zo ging je dan zigzaggend over straat. Je kon ook een zigzagbaan trekken waarin de "voetbal" natuurlijk niet tegen of over de lijnen mocht komen.

Een wat ingewikkelder spel, waarbij ook stenen werden gebruikt, was het "pötsje goeje". Het kon met 5 of 6 man worden gespeeld, maar ook met 12 man en werd daarom vooral "oonder in het duerp" gespeeld, want daar was ruimte genoeg. De attributen waren eenvoudig: één leeg blik en zoveel stenen als er spelers waren. Er werden twee lijnen getrokken. De spelers stonden achter de eerste lijn; het blik werd op z'n kop achter de tweede lijn in een getrokken ring gezet, waarna iedereen moest proberen zijn steen op of dichtbij de tweede lijn te gooien. De eigenaar van de steen die het verst vanaf de lijn terechtkwam, legde zijn steen achter het pötsje en bleef in de buurt ervan staan. Hij moest twee dingen doen: het blik weer rechtop zetten als het werd omgegooid en de gooier aftikken om weer 'vrij' te zijn. Wanneer namelijk de steen achter het blik was gelegd, gingen de anderen met hun steen proberen het om te gooien, waarna ze zo snel mogelijk terugrenden tot achter de eerste lijn. Lukte het om de gooier af te tikken vóór hij 'binnen' was (dat wil zeggen, achter de eerste lijn), dan moest die zijn steen achter het blik leggen. Het spel werd moeilijk als tussen het rechtzetten van het blik en het aftikken, een andere jongen het blik alweer kon omgooien, zodat het aftikken niet meer geldig was.

Fieke Lakmaker.

Met dank aan Gemma Brouwers, Gilles Jaspars en Jo Purnot.

±1924. In de tuin van de familie Van den Boorn. Suska Rutten (Lemmens). Moeder van Pierre, Juliëtte Paquay (Frambach).

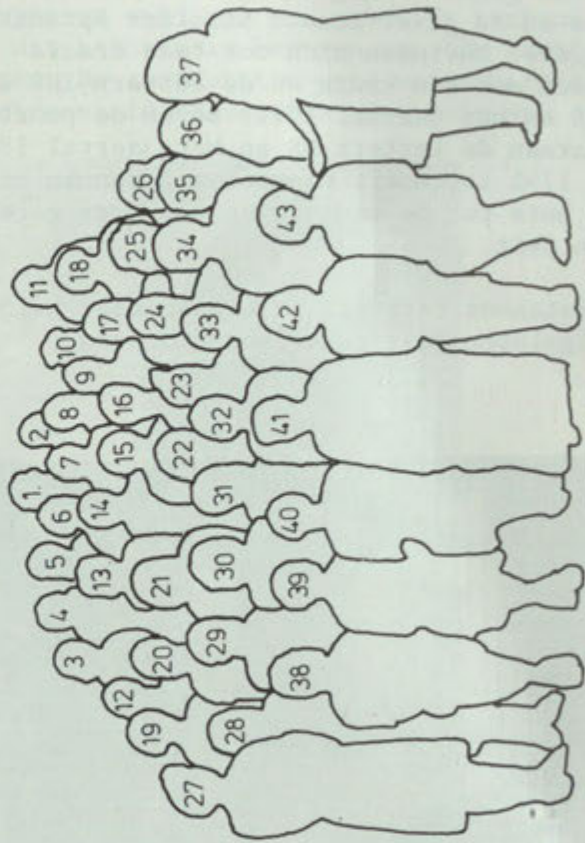
1955. Bij de komst van deken Hoogers. Staande v.l.n.r.: Bèr Devue, (met pet) Bèr Dassen, Sjèlle van den Boorn, Frans van den Boorn, Sjèl Goessens, Eddy Schiepers, Jean Doyen, Bèr Starmans, Bèr Berchmans, Henri Schiepers, Zjul Schiepers, Johnny Reintjens. Gekniel v.l.n.r.: Bèr Roosen, Pierre Gorissen, Colla Halders.

±1960. V.l.n.r.: Anna Kevers (Goessens), Zjêf Goessens, Fien Kevers (Van de Weerd), Theo van de Weerd.

1945/1946. Op retraite, via oproep Katholieke Actie (Pater Korstenbroek). Retraitehuis Molenberg, Heerlen

1 1/m 8 onbekend 9 Bertha Dassen 10 ? 11 ? 12 Maria Martin 13 Jét Kevers 14 Anna Bronckers 15 Miet van de Weerd
16 Thea Huveners 17 Philomène Aldenhoven 18 ? 19 Tineke van Caldenborgh 20 Maria Waber 21 Maria van der Sterren
22 Mia Snijders 23 Nétta Martens 24 Trinèt Frambach 25 Corrie Schrijnemaekers 26 Trinèt Hessels 27 Jenny Lacroix 28 Marie
Kempener 29 Jeanne Kempener 30 ? 31 Eugénie Spronck 32 Corrie Berchmans 33 Lieske Mingels 34 Aline Spronck
35 Lyda Wijzen (uit Sint-Geertruid) 36 Marieke Wolfs 37 Léne Pinckaers 38 Mia Gorissen 39 Thérèse Willigers 40 Marie
Dassen 41 retraite-pater Custers 42 Lea Pinckaers 43 Maria Segers.

Geziën

De binnenplaats van het huis uit het vorige nummer is Rijksweg 109. Het huis is van Ria Smets-Hayen. Samen met haar man, Bèr Smets runde zij een tankstation, bovendien repareerde Bèr auto's in de garage die achter het huis lag.

In 1969 werd de gehele voorgevel gerestaureerd. Boven het zolderraampje in de gevel staat: Nicolaes Spronck anno 1791. In de gevel bevinden zich ook twee fraaie muurankers, één met een kruis en de letters IHS en één met de letters MS en het jaartal 1791. Boven de poort in de gevelsteen sataan de letters MS en het jaartal 1809. Of het huis uit 1791 is, heeft niemand mij kunnen vertellen, maar dat dit huis tot de oudste van ons dorp gerekend mag worden is een feit.

Over de onderstaande foto wil ik alleen maar kwijt dat de woning het afgelopen jaar gerestaureerd werd.

Sjef Caris

Van aal en nog get

De Beuk

Op 12 augustus werd, na een grondige restauratie, een periode uit het roerig bestaan van "De Beuk" officieel afgesloten. De restauratie werd uitgevoerd door de wildbeheereenheid "Savelbos" met hulp van Grueles.

Het regiohoofd Staatsbosbeheer, Jhr. ir. W. de Beaufort, sluit af door te openen.

Rectificaties

p. 69. De foto van S.C.G. is niet van 1949, maar van 1952-'53.

Bron: Em. deken Jochems, kapelaan in Gronsveld van 1947 tot 1950.

Bedankt

Bèr van den Boorn (van Mat van Bèrke) heeft alle verslagen van de eerste jaren van de verkennergroep aan Grueles geschonken.

Copyright Stichting Grueles.

Secretariaat: Rijksweg 92, 6247 AK Gronsveld. Tel. 043-4082880/4081575.

Abonnementen-administratie: Rijksweg 86a. Tel. 043-4081662.

U kunt zich abonneren op ons tijdschrift door f 22,50 over te maken op Rabobank Gronsveld 11 75 15 000 of Postbank 25 35 375 t.n.v. Stichting Grueles. Losse nummers f 6,75.